

Türkiye’de Gerçekleşen Askeri Müdahalelerin İngiliz ve Amerikan Basınına Yansımaları

Murat ÖZATA *

Oğuz KAAN**

Öz

Türkiye’de çok partili hayatın başlamasından itibaren gerçekleşen askeri müdahaleler Türk demokrasi tarihi üzerinde silinmez birer leke olmuştur. Müdahalelerin her biri birbirinden farklı yöntemler izlemesine rağmen benzer sonuçlar doğurmuştur. Türkiye’nin uluslararası saygınlığının azalması, Türk halkının iradesinin yerini askerlerin diktalarının alması ve halkın eşitliğe, adalete olan inancının zedelenmesi bu sonuçlardan en göze çarpanlardır. Bu makale Türkiye’de gerçekleşen askeri müdahalelere İngiliz ve Amerikan basınının yaklaşımını incelemektedir. Cumhuriyet döneminde gerçekleşen 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 askeri müdahalelerine dönemin gazeteleri irdelenerek bir “dış bakış” sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle darbelerin gerçekleşme süreçleri temel hatlarıyla ortaya konmuş, ardından müdahalelerin öncesinde ve sonrasında İngiliz-Amerikan gazetelerinde yer alan haberler incelenerek darbelerin dış basında yansımaları ortaya konmuştur. Türkiye’de gerçekleşen askeri müdahalelerin hepsinde İngiliz ve Amerikan basınının darbecilerin yanında yer aldığı, mevcut yönetimi, işlemez, despot, gerici olarak nitelediği görülmüştür. Ayrıca, basında yer alan haberlerde darbeler olumlu bir gelişme olarak gösterilip, eleştiri yapılmazken, devrilen yönetimleri itibarsızlaştıracak makaleler de yazılmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere, sonrasında ise ABD ile sıkı müttefik olan Türkiye’de, seçilmiş hükümetlerin askeri müdahaleler ile devrilmesi karşısında, liberal demokrasinin dünyadaki en önemli savunucusu olan İngiliz ve Amerikan basının olumlu tutumu dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Muhtıra, Post-Modern Darbe, Basın

Military Interventions In Turkey And Its Reflections In The British and American Press

Abstract

Military interventions that have occurred since the beginning of multi-party period in Turkey has been a dark stain on the history of Turkish democracy. Although each of the interventions followed different methods, they produced similar results. The reduction of Turkey's international prestige, replacement of the will of the Turkish people with military dictatorship, damage to people's trust in equality, and justice are the most obvious results. This article examines the perspective of the British- American press to the military interventions in Turkey. Military interventions on May 27, 1960, on March 12, 1971, on September 12, 1980 and on February 28, 1997 were examined through the newspapers to provide an “external view” to the military interventions occurred in the republican period. For this purpose, first of all, the courses of the coups were explained with their key features, and then the news that took place in newspapers regarding interventions were examined. It is seen that all of the military interventions in Turkey were supported by Anglo-American press and the overthrown governments were described as ineffective, despot and reactionary. In addition, while the coups were shown as a positive development in the press, overthrown administrations were discredited. Turkey was a close ally of Britain before World War II, and became ally of USA after the war; however, the press of two distinguished defenders of liberal democracy took a positive attitude towards the military interventions in Turkey.

Keywords: Coup, Ultimatum, Post-Modern Coup, Press

Geliş/Received: 01.03.2021

Kabul/Accepted: 25.06.2021

*Bu çalışmanın planlanması, gerçekleştirilmesi ve sonuçlanması süreçlerinde “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”nde belirtilen etik kurallara uyulmuştur. Bu çalışma doküman inceleme araştırması olduğundan etik kurul raporuna ihtiyaç duyulmamıştır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, murat.ozata@giresun.edu.tr, ORCID Numarası : 0000-0003-0099-0297

** Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, oguzkaan71@yahoo.com, ORCID Numarası: 0000-0001-6764-4562

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

“Askeri müdahale” kavramı akla ilk olarak “darbe” kavramını getirirse de “müdahale” birçok farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Türkiye, bu açıdan, farklı türde askeri müdahalelerin birbiri ardına ve birbirinden bağımsız olarak gerçekleştiği bir demokrasi laboratuvarı görünümündedir. 27 Mayıs 1960’ta askerler içindeki bir cunta seçilmiş başbakanı darbe ile devirip parlamentoyu dağıtırken, 12 Mart’ta ordu bir muhtıra ile mevcut hükümeti istifaya zorlayıp, kendi desteklediği siyasetçilerle ülkeyi yönetmiştir. 12 Eylül’de ise tekrar bir darbe yapılmış, fakat bu sefer ordu emir komuta zinciri içerisinde yönetime tamamen el koymuş ve tüm sivil siyaset yollarını kapatmıştır. Post-modern darbe olarak adlandırılan 28 Şubat sürecinde ise ordu iktidardaki hükümeti sıkı bir baskı altına almış ve güç kullanma tehdidiyle istifaya zorlamıştır.

Sivil siyasete son veren ya da en iyi ihtimalle sivil siyaseti denetim altına alan askeri müdahalelerin altında birçok farklı sebep bulunmaktadır. Sivil yönetimin politik sorunlara çözüm getirememesi, iç savaş tehlikesinin ortaya çıkması, askerlerin siyasete bulaşması, ordunun sahip olduğu ayrıcalıklara son verilmesi dünyada gerçekleşen darbelerde öne çıkan sebeplerdir. Türkiye’de gerçekleşen müdahalelere bakıldığında ise bu gerekçelere askerlerin modernleşme ve yönetim üzerindeki tarihsel rolü, kanunlarda net olarak ayrılmış asker-siyaset ilişkisinin uygulamada dolaylı yollarla varlığını sürdürmesi ve Türkiye’nin Batılı müttefikleriyle özellikle de ABD ile ilişkileri eklenebilir.

Sebebi ya da yöntemi ne olursa olsun askeri müdahaleler Türk demokrasisi üzerinde kapanmayan yaralar açmıştır. Her “başarılı” müdahale bir sonrakinin önünü açmış, oluşan gelenek askeri vesayeti sivil siyasete üstün kılmıştır. Her biri bir öncekinden farklı metotlarla gerçekleşen bu askeri müdahalelere, dünyada liberal demokrasinin kılıcı olmuş İngiltere ve ABD gibi ülkelerin yaklaşımları dikkate değerdir.

ABD ve İngiltere yazılı basın Türkiye’de seçilmiş hükümetleri düşüren askeri müdahalelere yaklaşımı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Basının yaklaşımın bütüncül olarak ele alınabilmesi için gazetelerin darbe öncesi ve sonrasında yayınlanan sayıları incelenmiştir. Guardian, Observer, New York Times, Washington Post, Christian Science Monitor gibi İngiliz ve Amerikan basının önde gelen gazetelerinin yanında birçok yerel gazete de çalışmaya dâhil edilmiştir. Gazetelerde müdahalelere ilişkin yer alan haberlerin yanında, hükümet kaynakları tarafından yapılan açıklamalar da basında yer aldığı şekliyle çalışmada yansıtılmıştır. Bu yönüyle makale İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin askeri müdahalelere bakışımı da ortaya koyacaktır. Dış basında yer alan haberlerin objektif olarak değerlendirilmesini sağlamak amacıyla öncelikli olarak müdahalelerin gerçekleşme süreci temel hatlarıyla ele alınmıştır. Sonrasında ise bu sürecin İngiliz-Amerikan basını tarafından nasıl yorumlandığı ortaya konmuştur.

27 Mayıs 1960 Darbesi

Cumhuriyet döneminde gerçekleşen ilk darbe 27 Mayıs 1960'ta Demokrat Parti (DP) Hükümeti'ne karşı yapılmıştır. Demokrat Parti, 1950-1960 arasında sürdürdüğü iktidarının son yıllarında muhalefet üzerindeki baskısını hissedilir derecede arttırmıştır. Özellikle, 1957 seçimlerinde Demokrat Partinin oy oranının önemli ölçüde azalması muhalefetin sesinin parlamentoda daha gür çıkmasını sağlamıştır. ("Reasons for the Turkish", 1960:7) CHP'nin Meclisi çalıştırarak hükümeti denetlemek istemesinden rahatsız olan DP, İktidarın kendisine sağladığı olanakları kullanarak muhalefetin etkinliğini azaltmayı amaçlamıştır.(Godsell, 1960:1)

Siyaseten güç kaybeden Demokrat Parti'ye ikinci darbe ekonomiden gelmiştir. 1958 yazında ağırlaşan ekonomik şartlar altında Türkiye dış borçlarını ödemekte zorlanmıştır. Hükümet dış yardım almak için IMF'nin acı reçetesini kabul etmiş ve Cumhuriyet tarihinin en yüksek orandaki devalüasyonunu yaparak doların değerini 2.8 liradan 9 liraya çıkarmıştır. (Walz, 1958: 8) Devalüasyon ile ithal malların fiyatları hızla yükselmiş ve halkın refah düzeyi iyiden iyiye düşmüştür.

Ekonomik kriz DP'ye olan halk desteğini azaltırken, DP'nin otoriter politikaları aydınların partiden kopmasına sebep olmuştur. Bu şartlar altında muhalefet lideri İsmet İnönü hükümeti erken seçime zorlamak amacıyla "Bahar Taarruzu" adını verdiği bir yurt gezisine çıkmıştır. İnönü'nün ziyaret ettiği Uşak, Kayseri, Çanakkale, Konya ve İzmir'de olaylar çıkmıştır. İnönü Uşak'ta taşlanmış, ("Mob Attacks", 1959: 12) Kayseri'de şehre girmesine izin verilmemiş, ("Reasons for the Turkish", 1960:7) Topkapı'da ise linç edilmekten son anda kurtulmuştur. (Çakmak, 2014:1255) Bu olaylar DP'nin muhalefet üzerindeki baskısını gösterdiği gibi iktidar-muhalefet çatışmasının sokaklara da yansıdığını göstermektedir.

DP'nin muhalefetin dışında ordu ile ilişkileri de sorunludur. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ordu milli mücadelenin ve bağımsızlığın mimarı olarak yüksek bir prestije sahip olmuştur. Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak gibi liderlerin hepsinin asker olması bu prestiji daha da arttırmıştır. Askerlerin toplum içinde sahip oldukları bu ayrıcalık DP döneminde sürekli bir aşınmaya maruz kalmıştır. Milli Birlik Komitesi (MBK) Genel Sekreter Yardımcısı Binbaşı Orhan Erkanlı gazeteye verdiği röportajda "...tarihimizin en asil mirası olan üniforma, taşıyanları utandıracak hale geldi." demiştir. ("Binbaşı Orhan", 1960: 5) DP'nin ordu üst yönetimini ve Milli Savunma Bakanını sık sık değiştirerek orduyu kontrol altında tutma politikası düşük rütbeli subayların DP'ye karşı pozisyon almalarına sebep olmuştur.

Sivil asker ilişkilerinin bozulmasında sebep olan diğer bir etken ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin kurmuş olduğu ittifaklardır. Savaşı takip eden 15 yıllık süreçte Türkiye'de asker-siyaset ilişkisini etkileyen çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunların başında Türk ordusunun ABD'nin gözetiminde yeniden yapılanması, modernleşmesi gelmektedir. Türkiye savaş sonrası

dönemde NATO’nun Güneydoğu kanadının en önemli ülkesi olarak önemli ölçüde askeri yardım almıştır. Türk ordusundan birçok subay ABD’de eğitim almış, NATO tatbikatlarına ve Kore Savaşına doğrudan katılarak Batının sahip olduğu askeri teknolojileri, ekonomik gücü görmüştür. Subayların bu deneyimlerinde gördükleri bir diğer şey ise Türkiye’nin “sahip olmadıkları”dır. Bu farkındalık, ülke ekonomisindeki belirgin kötüleşmeyle birleşince mevcut durumdan rahatsızlık duyan bir subay kitlesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (Keskin, 2012:117)

Subayların DP’ye karşı pozisyonu sertleştiren diğer bir olay ise Tahkikat komisyonun kurulmasıdır. DP’nin oylarıyla 18 Nisan 1960’da kurulan “Tahkikat Komisyonu” iktidar ile muhalefet gerilimi iyiden iyiye tırmandırmıştır. Tahkikat Komisyonu CHP’nin siyasi faaliyetlerini, basını, partileri araştırarak ülkedeki “siyasal gerginliğin sebeplerini tespit etmek ve gereğini yapmak” (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1960: 191). amacıyla DP milletvekillerinden oluşturulan bir komisyondur. Komisyonun yetkileri 27 Nisan’da genişletilerek, Komisyon mahkeme kararı olmaksızın basını ve siyasi faaliyetleri yasaklama gücüne sahip olmuştur. CHP ise Tahkikat Komisyonu’nun muhalefete karşı kurulduğunu ve anayasaya aykırı olduğunu belirterek tanımadığını ifade etmiştir. (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1960: 195) Tahkikat Komisyonu, iktidarla muhalefetin zaten gergin olan ilişkilerini kopararak bir krize dönüştürmüştür. Ülkedeki siyasi kriz sadece iktidar muhalefet çatışması ile sınırlı kalmamış sokak eylemleri, üniversite hoca ve öğrencilerinin protestosuyla da gösterilmiştir. Ekonomik kriz ve enflasyondan en çok etkilenen aydınlar, bürokrasi ve ordunun muhalefete olan desteği artmıştır.

Türkiye’nin içinden geçtiği ağır ekonomik ve siyasi kriz askerlere müdahale için uygun ortamı hazırlamıştır. Siyasiler de artık darbeden söz etmeye başlamışlardır. İnönü, Tahkikat Komisyonuna dair görüşmelerin yapıldığı 18 Nisan’da TBMM’de “...şimdi arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır...” diyerek olası bir darbeye yeşil ışık yakmıştır. (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1960: 207). 1960 Nisan’ında Güney Kore lideri Syngman Rhee’nin ihtilal sonrası devrilmesi de orduyu ve muhalefeti cesaretlendirmiştir. (“Martial Law Halts”, 1960:1) İnönü, 27 Nisan’da TBMM’de yaptığı konuşmada “Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var...Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir...” diyerek yine darbeyi işaret etmiştir. (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1960: 300)

Bu gergin siyasi atmosfer içinde Tahkikat Komisyonu çalışmalarını kendisine tanınan üç aylık süre dolmadan tamamlamış ve Menderes 25 Mayıs’ta Tahkikat Komisyonu’nun çalışmalarını bitirdiğini yakın bir zamanda raporların açıklanacağını ifade etmiştir. (“Menderes to Begin”, 1960: 2) Bunun ardından 27 Mayıs sabahı ordu içindeki cunta harekete geçerek Ankara ve İstanbul’daki tüm hükümet binalarını ele geçirmiştir. Adnan Menderes Eskişehir’den Konya’ya geçerken konakladığı Kütahya’da tutuklanmıştır. DP’nin yönetici kadrosu Marmara Denizi’nde bulunan Yassıada’ya götürülmüş ve yargılamaları da burada yapılmıştır. On bir ay süren bir yargılama sürecinin ardından DP’nin önde gelen

15 ismi hakkında idam kararı verilmiş, bu kararda yer alan isimlerden 12 kişinin idam kararı ömür boyu hapse çevrilmiş, sabık hükümetin Başbakanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan ise idam edilmiştir. (“Menderes Hanged”, 1961: 14)

27 Mayıs’a ilişkin hem darbe öncesinde hem de sonrasında hükümetin icraatlarını ve askeri müdahaleyi konu alan birçok haber ve makale dış basında yer almıştır. İktidar-muhalefet ilişkilerin kopmasına sebep olan Tahkikat Komisyonu hakkında New York Times gazetesinde yer alan bir haber Komisyonun ilk icraatının siyasal faaliyetleri yasaklamak olduğunu, komisyonun yetkisinin çok fazla olduğunu, istediği takdirde partileri kapatacağını, gazeteleri yasaklayacağını, insanları mahkeme kararı olmadan tutuklayabileceğini yazmaktadır. (“Lull Over Turkey”, 1960: 4)

Komisyonun kurulmasının ardından sokaklara yansıyan eylemler de dış basında yer almıştır. The Christian Science Monitor gazetesi 30 Nisan’da “Kore’den Sonra Türkiye” başlığını attığı haberinde öğrenci olaylarında görülen şiddetin, Kore Cumhurbaşkanı Rhee’ye deviren öğrenci isyanlarından ilham aldığını yazmaktadır. (“And After Korea”, 1960: 20) Haber son paragrafında ifade ve düşünce özgürlüğünün bastırıldığı ortamlarda şiddetin siyasal muhalefetin tek aracı olduğunu ifade ederek yaşanan şiddet olaylarını meşru görmüştür. Benzer bir şekilde New York Times gazetesinin ortaklarından olan C. Leo Sulzberger 4 Mayıs tarihli makalesinde (1960: 44) Türklerin tarihleri boyunca demokrasi olarak adlandırılan düzene sahip olmadığını belirtmiştir. Sulzberger, demokrasinin nadir bir çiçek olduğunu ve stabil sınırları olan, yüksek hayat standardına sahip, okuma yazma oranı yüksek, huzurlu bir siyaseti olan ülkelerde açtığını fakat Türkiye’nin bu şartlardan hiçbirini sağlayamadığını sütununda ifade etmiştir.

Amerikan basınının 27 Mayıs sonrası yaklaşımına baktığımızda yine darbeyi meşru gören, açıklamaya çalışan, hatta öven yazıların kaleme alındığı görülmektedir. Truman Doktrininden itibaren Türkiye’ye yaklaşık üç milyar dolar yardım yapan, Türkiye’nin çok partili sisteme geçmesinde en önemli dış faktör olan ABD, askerlerin yönetime el koymasını sükûnetle karşılamıştır. Darbeden bir gün sonra New York Times’de yer alan haber darbenin geçen iki yıl boyunca arttan bir krizin sonucunda gerçekleştiğini, fakat yeni yöneticilerin yaptıkları ilk açıklamaların iç ve dış politika açısından güven verici olduğunu yazmaktadır. (“Military Rule”, 1960:20) Christian Science Montitor gazetesi ise “Atatürk’ün Askerleri” başlığını verdiği haberinde, son derece disiplinli olan Türk ordusunun, kendisini demokrasinin koruyucu olarak görmesinin özel nedenleri olduğunu, genç Türkiye’nin bu darbe ile yeniden tam anlamıyla demokrasiye geçmeye çalıştığını ifade etmiştir. (“Soldiers of Atatürk”, 1960: 18) Washington Post ise “Kurtarıcı Ordu” başlığı attığı haberinde Menderes Hükümetinin baskı politikasının hak ettiği karşılığı bulduğunu ve ordunun yönetime el koyduğunu yazmıştır. (“The Army As Liberator”, 1960: 12) Yine Washington Post’da yer alan bir makale Türk ordusunun normalde siyaset dışı olduğunu fakat son dört haftada hükümet tarafından verilen emirlerin sonucu olarak siyasal bir rol üstlendiğini belirtmiştir. Don Cook’un kaleme aldığı makale askerlerin meşru demokratik özgürlükler

için gösteri yapan öğrencileri kontrol altında tutmaktan bıktığını bunun yerine Menderes’i indirmeyi tercih ettiğini yazmıştır. (1960: A6)

Gazetelerde yer alan haberler İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin de darbeye yaklaşımına ışık tutmaktadır. New York Times 31 Mayıs tarihli gazetesinde ABD’nin yeni Türk rejimini tanıdığını, Türkiye ile yakın ilişkilerin geçmişte olduğu gibi devam edeceğini yazmıştır. Dana Adams Schmidt imzalı makale General Cemal Gürsel’in darbesinin 1952 Mısır, 1958 Irak darbelerinden farklı olduğunu, amacının sadece demokratik düzeni yeniden tesis etmek olduğunu bu sebeple ABD yetkililerinin gelişmelerden memnun olduğunu ifade etmiştir. (1960:3) Amerikan Başkanı Eisenhower, 16 Haziran tarihli demecinde ise geçici Türk hükümetinin yapıcı politikalarını memnuniyetle karşıladığını, ABD’nin Türkiye ile yakın ilişkiler sürdürmeye devam edeceğini ilk ağızdan açıklamıştır. (Hunt, 1960: 3)

İngiliz basınının önde gelen gazetelerinden Guardian 28 Mayıs 1960 tarihli gazetesinde ordunun yönetime el koyduğu, yapılacak özgür seçimleri kazanan partiye yönetimin devredileceğini yazmıştır. Askerlerin demokrasiye geçiş konusunda sözünü tutacağını belirten gazete, bugün askerlerin yönetimindeki Türkiye’nin iki gün önce sivil hükümetin yönetimindeki Türkiye’ye göre daha aydınlık olduğunu belirtmiştir. (“Back to the Army”, 1960: 6) Aynı gazete yer alan bir başka makale ise darbenin herhangi bir partiyi hedef almadığını, bunun hükümetin var olan sorunu ele alma şekline bir sessiz bir eleştiri olduğunu dile getirmiştir. (“Reasons for the Turkish”, 1960: 7)

İngiliz basınının önde gelen gazetesi Guardian’ın ilk sayfada verdiği darbe haberi, darbeye ilişkin son derece iyimser bir yaklaşım sergilemektedir. Gazete darbeye ilişkin verdiği haberde Gürsel’in erken bir seçim konusunda söz verdiğini, basının yeniden özgürlüğüne kavuşacağını, caddelerin darbeyi kutlayan neşeli insanlarla dolduğunu yazmıştır. (“Turkish Army to Hold”, 1960: 1) Aynı gazete 30 Mayıs tarihinde ise Anayasa Komisyonu’nun Türk demokrasisinin gelecekte yeniden diktatörlüğe dönüşmesini önlemek amacıyla yoğun bir çalışma içinde olduğunu belirtmiştir. (“Avoiding One-Party”, 1960: 1)

Observer gazetesi ise haberinde Adnan Menderes’in resmini merkeze koyarak “devrik diktatör” başlığını atmıştır. (“The Fallen Dictator”, 1960: 27) 31 Mayıs tarihli Guardian gazetesi ise bunun bir devrimden ziyade bir yenilenme, onarım olduğunu, hükümet sistemine sadık askerlerin yozlaşmış, kendi çıkarlarının peşine düşmüş iktidarı alaşağı ederek sistemi yeniden rayına oturtacağını yazmıştır. (“Restoration Rather Than”, 1960: 9) Askerlerin yönetime geçmesinin ardından Ankara’da tutuklu bulunan üç gazetecinin yeniden özgürlüğüne kavuştuğunu yazan İngiliz basını bunun iyi niyetle, yüksek disiplinle gerçekleştirilen bir müdahalenin doğal sonucu olduğunu belirtmiştir. (“Avoiding One-Party”, 1960: 1)

27 Mayıs'a ilişkin İngiliz ve Amerikan basının önde gelen gazetelerine bakıldığında bu darbenin her iki ülkenin yazılı basını tarafından memnuniyetle karşılandığı görülmektedir. Darbe öncesi Türkiye ile ilgili haberlerde Kore benzetmesi sıkça yapılmış ve askerlerin müdahale edebileceği ihtimali dile getirilmiştir. Darbe sonrası ise ABD, İngiltere yönetimlerince resmen tanınan askeri rejim hakkında basının 'güzellemeleri' sürmüştür.

12 Mart 1971 Muhtırası

Cumhuriyet döneminin ikinci askeri müdahalesi 12 Mart 1971'de gerçekleşmiştir. Generallerin Süleyman Demirel Başbakanlığındaki Adalet Partisi (AP) hükümetine verdikleri muhtıra sonrasında Demirel istifa etmiştir. 1969 Ekim'inde yapılan seçimlerden AP'nin birinci parti çıkması, sokaklarda hâkim olan şiddeti önleyememiştir. Şiddet sağ-sol arasında devam ettiği gibi yükselen Amerikan karşıtlığı sebebiyle Türkiye'de bulunan Amerikan askerlerine ve kurumlarına da yönelmiştir. Adalet Partisi'nde ise ortaya çıkan parti içi muhalefet, ayrılmaları beraberinde getirmiş ve hükümeti zayıflatmıştır. Hükümetinin prestijini sarsan bir diğer olay ise basında ve parlamentoda Başbakan Demirel'in şiddetli eleştirilere maruz kalmasına sebep olan yolsuzluk iddialarıdır. 1969 Ağustos'unda Demirel'in uluslararası finansal kuruluşların baskısı altında aldığı devalüasyon kararı enflasyon ve hayat pahalılığını beraberinde getirmiş, işçi ve öğrenci ayaklanmaları bu ortam içinde artarak devam etmiştir.

Bu şartlar altında Demirel'in başbakanlığındaki iktidar olayları önlemekte yetersiz kalmış ve ordu bu fırsatı değerlendirerek emir komuta zinciri içerisinde mevcut hükümetin çekilmesini ve partiler üstü yeni bir kabine kurulması istemiştir. Generaller eğer istedikleri yapılmazsa idareyi doğrudan doğruya üzerine alacaklarını da muhtırada açıkça belirtmişlerdir. Bu şartlar altında toplanan olağanüstü Bakanlar Kurulu sonrasında 47 yaşındaki Başbakan Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı'na istifası sunmuştur.

Muhtıra sonrası istifa eden Demirel, kendisini ve partisini askeri müdahalenin masum kurbanları olarak değerlendirmiş ve parti liderliğini elinde tutarak sükûnetle gelişmeleri izleme yoluna gitmiştir. Muhalefet lideri İnönü'de muhtırayı karşı durmuştur. İnönü müdahalenin parlamenter sisteme zarar verdiğini ve bunun ancak yeni bir seçimle giderilebileceğini belirtmektedir.(Kohen, 1971: 2)

1960 darbesinin aksine askerler bu sefer idareyi doğrudan doğruya üzerine almaktan çekinmişlerdir. Parlamento dağıtılmamış, siyasi faaliyetler sürdürülmüştür. Zürcher ve Ahmad bunun sebebini Yunanistan'da 1967 yılından itibaren yönetimde olan Albaylar Cuntası'nın karşılaştığı zorluklara bağlamaktadır. (Zürcher, 2000: 379) Bu yüzden generaller, anarşiyi sona erdirecek, sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştirecek kadar güçlü partiler üstü bir hükümet kurulmasını istemişlerdir. Askerlerin muhtırada bahsettiği partiler üstü hükümet, 18 Mart 1971 tarihinde partisinden istifa eden CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim tarafından kurulmuştur. (Friendly, 1971: 3) Erim Hükümeti büyük ölçüde askerlerin istedikleri sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştirmeyi

Murat Özata, Oğuz Kaan

Türkiye’de Gerçekleşen Askeri Müdahalelerin İngiliz ve Amerikan Basınına Yansımaları

amaçlamıştır. Amaca uygun olarak kabinde yer alan 25 bakandan 15’ini meclis dışından seçilen teknokratlar oluşturmuştur. (“Turkey Gets New”, 1971: 19)

Muhtıranın İngiliz basınında yansımalarında baktığımızda ilk olarak the Guardian gazetesinde yer alan “NATO’nun Hasta Adamı” başlığı göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti için kullanılan “Avrupa’nın hasta adamı” tabirini akla getiren bu başlık altında, gazeteye göre askerlerin müdahalesi için gerekli siyasi, sosyal, ekonomik şartlar oluşmuştu ve darbe beklenen bir gelişmeydi. Askerlerin yönetimde olmasının silah satışı açısından müspet olduğunu fakat NATO’nun ileri sürdüğü demokrasi değerlerini korumak açısından kötü bir örnek olacağı belirtmiştir. Bu sebeple Guardian gazetesi, askerlerin kendilerinden önceki darbecilerin yaptığı gibi sivil yönetime geçmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. (“Sick Men of NATO”, 1971: 10)

Amerikan basınında 12 Mart’a ilişkin yer alan haberlere bakıldığında muhtıraya karşı iyimser bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. 13 Mart günü New York Times’da yer alan haber anayasal hükümetlere yapılan askeri müdahalelerin normalde üzücü bir olay olduğunu fakat Türkiye’de bildiri ile yapılan darbenin buna istisna oluşturduğunu belirtmiştir. (Self Deception in Turkey”, 1971: 8) Demirel’in siyasi bir lider olarak etkisiz kaldığını ve öğrencilerin başını çektiği şiddetin kontrol altına alınmadığı yazan gazete, dört Amerikan askerinin kaçırılması olayından sonra askerlerin sabrının taşıdığını ve harekete geçtiğini sütunlarına taşımıştır. (“Military Chiefs”, 1971: 8)

Erim Hükümeti’nin kurulmasının ardından Amerikan basınında yer alan diğer bir haber ise Türkiye’nin iç güvenlik sorunu olduğunu, Amerikan kişi ve kurumlarının ülkedeki şiddette maruz kaldığını ve kurulan yeni hükümetin ilk görevinin hukuk ve düzeni yeniden sağlamak olduğunu belirtmiştir. (“Turkey Imposes”, 1971: 12) Aynı şekilde 2 Mayıs tarihli New York Times gazetesi, Demirel’in kaosu önlemede yetersiz olduğunu bu sebeple güçlü askeri liderler tarafından devrildiğini yazmıştır.(“Turkey to Combat”, 1971: E4)

12 Eylül 1980 Darbesi

27 Mayıs 1960 darbesi ve 12 Mart muhtırasının ardından Türkiye’de emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşen son darbe 12 Eylül 1980 darbesidir. Dönemin Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren liderliğinde yapılan bu darbe Türkiye’de en uzun süre ayakta kalan askeri rejimi olmuştur. Kurduğu düzen ve yaptığı anayasa ile 12 Eylül rejiminin etkisi günümüzde hala hissedilmektedir.

12 Eylül’e giden yolda 1961 Anayasası önemli bir rol oynamıştır. Darbeden sonra kabul edilen Anayasa’nın güvence altına aldığı temel hak ve özgürlükler Türkiye’de birçok farklı ideoloji gelişmesine zemin hazırlamıştır. Zenginleşen düşünce dünyası Soğuk Savaş dinamikleri içinde farklı ülkelerden kolaylıkla destek bulabilmiştir. Toplumsal dinamiklerin de etkisiyle bu farklı ideolojiler kısa sürede bir çatışma ortamı doğurmuştur. 1960 yıllarda anti-emperyalizm vurgusu yapan ideolojiler, özellikle 1970 sonrasında ülke içinde sağ-sol çatışmasının aktörleri olmuştur. Sağ-sol bölünmesinin yanı

sıra siyasi suikastlar, bombalama olayları, sivil silahlanma kamu düzenini bozmuştur. Özellikle 1975 ABD'nin silah ambargosu sonrasında ekonomik göstergelerin hızla bozulması, halkın refah düzeyini iyiden iyiye düşürdüğü gibi siyasetin de istikrarsız bir görüntü çizmesine sebebiyet vermiştir. Kıbrıs Barış Harekâtının gerçekleştiği 1974 Temmuz'undan 12 Eylül 1980'e kadar 7 farklı hükümet görev yapmıştır. Demirel ile Ecevit arasında gidip gelen iktidarlara eklenen kısır siyasi çekişmeler toplumsal barış ortamını yok etmiştir. Can ve mal güvenliğinin kaybolması, halkın sivil siyasetten umudunu kesmesi 12 Eylül'ü gerçekleştirecek askerlere uygun ortamı sağlamıştır. (Barchard, 1980:7)

12 Eylül sabahı radyo ve televizyonlardan okunan bildiri, hükümetin görevine son verildiğini, parlamentonun feshedildiğini, siyasi faaliyetlerin yasaklandığını, sendikaların kapatıldığını belirtmiştir. (Barchard, 1980:1) Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. ("MGK Tutanak Dergis, 1980:5) Başkanlığını Genel Kurmay Başkanı Evren'in yaptığı MGK yayınladığı 1 numaralı bildiri de amacını ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini yeniden tesis etmek olarak kamuoyuna duyurmuştur. (MGK Tutanak Dergisi, 1980:4)

İçerde mevcut düzeni tümüyle değiştiren MGK, dışarıda başta NATO olmak üzere Türkiye'nin dâhil olduğu ittifak ve antlaşmalara sadık kalacağını, dış ilişkilerde herhangi bir değişiklik yapılmayacağı ilan etmiştir. ("Military Motives in Turkey", 1980:4) Türkiye'nin bu açıklaması ABD ve NATO ülkelerin yanında birçok AET ülkesinin darbeyi açıkça eleştirmelerinin önüne geçmiştir.

12 Eylül darbesinin İngiliz basınındaki yansımalarına baktığımızda, Londra bankerlerinin kısa süreli paniği dışında darbeye ilişkin olumsuz bir haber yoktur. Türkiye'deki bankalardan 3 Milyar Dolar alacağı olan bankerler darbe ile endişeye düşse de Özal'ın ekonomik danışman olarak askeri yönetimde yer alması bankerleri rahatlatmıştır. ("Bankers are Dismayed", 1980: 18) Özal'ın 24 Şubat 1980'de uygulamaya koyduğu serbest pazar ve sıkı para politikalarının askeri yönetim tarafından uygulamasının beklendiği, aksi takdirde Türkiye'nin uluslararası finans kurumları ile ciddi sorunlar yaşayacağı Guardian gazetesinde belirtilmiştir. ("Barchard", 1980: 1)

Ekonomi dışında Türkiye'nin siyasi görünüşüne ilişkin haberler de basında yer almıştır. Guardian Gazetesi 13 Eylül günü yaptığı haberde Türk ordusunun, siyaseti ve toplumu bir kez daha Atatürk'ün yarım yüzyıl önce belirlediği yola çekmeye çalıştığını yazmaktadır. ("Barchard", 1980: 2) Gazete Demirel'in başarısız olmasının sebebini Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve hatta anayasal olarak yönetilemez durumda olmasına bağlamıştır. ("Turkey is As", 1980: 17)

Türkiye'nin içinde bulunduğu bu siyasal krizin askerlerin yönetimi altında düzeleceği de İngiliz basınında yer almaktadır. 17 Eylül tarihli Guardian gazetesinde askerlerin güçlerini dikkatli kullandığını,

bir terör ortamı oluşturmamaya özen gösterdiklerini yazmaktadır. Ordunun radikal hareketleri bastırmaya çalışırken merkez sağ ve sol ile birlikte çalışmanın yollarını aradığı belirtilmiştir. İngiliz basını, AET’nin de Türkiye’de gerçekleşen darbeye ilişkin görüşlerine yer vermiştir. Gazete, Brüksel toplanacak liderlerin darbeye ilişkin açıklamaları ve kişisel görüşleri arasındaki fark dikkat çekmiştir. Habere göre liderler, kamuoyu açıklamalarında demokratik olarak seçilmiş hükümetin düşmesini eleştirirken, özel görüşmelerde askeri yönetimin Türkiye’de istikrarlı hükümetlerin kurulması için gerekli anayasal zemini sağlayacaklarını ifade etmişlerdir.(“Cautious Hopes”, 1980: 5)

Gazetelerde yer alan bu haberlere bakıldığında İngiliz basınının Türkiye’de gerçekleşen darbeye bir eleştiri getirmediği, aksine gelişmeleri anlayışla karşıladığı göze çarpmaktadır. Türkiye’nin yönetilemez bir ülke olduğu, darbenin daha istikrarlı bir Türkiye kuracağı, askerlerin sivil liderlerle görüştüğü, dış politikada ve ekonomi politikasında değişiklik beklenmediği basında yer alan haberlerdendir.

ABD basınına bakıldığında da 12 Eylül’e karşı ılımlı bir yaklaşım göze çarpmaktadır. 13 Eylül tarihli Los Angeles Times ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü John Trattner’in sözlerine yer vermiştir. Trattner yaptığı açıklamada “darbe” kelimesini kullanmaktan kaçınmış, Türkiye’nin yaşadığı ekonomik ve politik zorluklar sonrasında askerlerin harekete geçtiğini, amaçlarının demokratik düzenin sürekliliğini sağlamak olduğunu ifade etmiştir. (Oswald, 1980: A9) New York Times’da yer alan bir haber, darbeyi gerçekleştirenlerin Batı tarafından iyi tanınan, güvenilir generaller olduğu, Carter yönetiminin darbeye şaşırmadığını ifade etmiştir. (“Turks Gave Assurances”, 1980: 5)

Aslında Türkiye, İran Devrimi sonrasında ABD’nin Ortadoğu bölgesindeki en büyük müttefiki olarak görülmekteydi. Bu sebeple Carter yönetiminin siyasi sistemin görevini yerine getirememesini ve Türkiye’deki terör olaylarını endişe ile izlediği darbe günü yayınlanan New York Times’da yer almıştır.(“Military in Turkey”, 1980: A1)

Darbeden bir gün sonra, 13 Eylül 1980’de, New York Times’da yer alan makaleler ise basının Türkiye’deki darbeye karşı tutumunu açıkça göstermiştir. “*Batiya Dost, Türk Teröristlere Düşman: Kenan Evren*” başlıklı makalede, Evren’in detaylı bir hayat hikayesi verilmiş, ardından görevinin terörü bitirmek ve Türkiye’nin NATO’daki pozisyonunu güçlendirmek şeklinde belirlenmiştir. (Middleton, 1980: 4) Aynı gün New York Times yazarı Nicholas Gage’in kaleme aldığı makale ise darbenin Türk-Yunan ilişkilerini iyileştirmesinin beklendiğini, Yunanistan’ın NATO’ya dönüşü, Kıbrıs sorununu gibi konularda yeni yönetim ile işbirliği yapılabileceğini yazmıştır. (1980: 4)

New York Times’in 13 Eylül tarihli gazetesinde yer alan üçüncü makale de darbeyi müspet bir gelişme olarak ele almıştır. Marvine Howe’un kaleme aldığı makalede (1980: 1), generallerin müdahale etmeden önce 5 kez uyarıda bulunmasına rağmen siyasilere kısır çekişmelerinin devam ettiğini, terör olaylarının artmasıyla askeri liderin müdahale etmek zorunda kaldığını yazmıştır. Gazetenin ilk

sayfasında yer alan habere göre, askerlerin demokrasiden yana olduğu görüşündeki yabancı temsilcilerin asıl merak ettikleri konunun bu ne zaman gerçekleşeceği. Aynı gazetenin yine birinci sayfasında yer alan bir diğer haber ise askeri liderlerin kansız bir darbe ile yönetime geçtiklerini, amaçlarının şiddeti önledikten, siyasi istikrarı sağladıktan sonra yeniden sivil yönetime geçmek olduğunu yazmıştır. (Kifner, 1980: 1)

12 Eylül darbesi Amerikan basınında geniş yankı bulmuştur. Darbeye ilişkin gazetelerde yer alan haberlerin hepsi, darbeyi olumlu bir gelişme olarak yansıtmış ve eleştiri geçirmekten kaçınmıştır. Birçok gazete “darbe” kelimesi yerine “askeri müdahale” kavramını kullanmayı tercih etmiş, seçilmiş bir hükümetin darbe ile düşürülmesinden ziyade askerlerin demokrasiyi istikrarlı hale getirene, terörü bitirene kadar iktidarda kalacaklarını yazmıştır.

28 Şubat 1997 Müdahalesi

28 Şubat 1997 müdahalesi ya da diğer adıyla 28 Şubat Post Modern darbesi Türkiye'nin Cumhuriyet tarihi içinde gerçekleşen dördüncü askeri müdahale olmuştur. “Post Modern Darbe” nitelemesi darbe içinde yer alan komutanlar tarafından yapılmış ve demokrasi tarihimizde bu şekilde isimlendirilmiştir. İsmet Berkan “Post-Modern Darbe” nitelemesini ilk olarak Genel Kurmay Genel Sekreteri Erol Özkasnak'tan duyduğunu belirtmiştir. (“20 Yıl Sonra”, 2017) Cengiz Çandar da 28 Haziran 1997 tarihinde yazmış olduğu köşe yazısında “Post-Modern Darbe” ismini Genelkurmay Başkanlığında yapılan bir toplantıda üst rütbeli bir komutandan duyduğunu söylemiş ve bu komutanın daha sonraki aylarda Çevik Bir olduğu iddia edilmiştir.(Çandar, 1997'dan aktaran Aydıntaşbaşı, 2012)

Darbeye giden süreç, 1995 yılında yapılan seçimlerde Refah Partisi seçimlerden birinci parti olarak çıkmasıyla başlatılabilir. Sandıklardan Refah Partisi'nin birinci parti çıkması, Türk siyasi hayatında gerilimli günlerin, haftaların ve yılların başlamasına neden olmuştur. Gerilim Doğruyol Partisi ile Refah Partisi arasında kurulan koalisyon hükümeti (Refah-Yol) ile doruk noktasına çıkmıştır. Koalisyon hükümetinde Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın Başbakan olması darbeyi yapanlar tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Ülkede kısa bir süre içinde gündem ‘Laiklik ve Şeriat’ tartışmaları temeline oturmuştur.

Refah-Yol hükümetinin kurulmasından kısa bir süre sonra iktidar ile muhalefet partileri başta olmak üzere ülkenin gündemi sert tartışmaların ve ithamların yaşandığı bir zaman dilimi içine girmiştir. Refah-Yol hükümeti döneminde adli yıl açılış konuşmalarında özellikle laiklik ve şeriat üzerinden hükümete karşı sert ifadeler kullanılmıştır. Bu dönemde Başbakan Erbakan'ın İran gezisi sonrası yaptığı Mısır, Libya ve Nijerya gezileri şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Müslüm Gündüz-Fadime Şahin ve Ali Kalkancı olayları, 3 Kasım 1996 tarihinde Susurluk'ta meydana gelen trafik kazası, Erbakan tarafından dini önderlere Başbakanlık Konutunda verilen iftar yemeği, İran Büyükelçisi Ali Rıza Bugheri'nin de katıldığı Sincan Belediyesi tarafından düzenlenen Kudüs Gecesi programı askerler

tarafından darbenin gerekçesi olarak ileri sürülmüştür. Hükümet tarafından yapılan her eylem ve siyasi karar sonrasında da ulusal gazetelerde “irtica” manşetleri atılmıştır. (Karpat, 2015:237)

Bu gerginlik içinde dönemin Deniz kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya’ nın Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısından birkaç gün önce söylediği “irtica PKK’dan daha tehlikelidir.” İfadesi, aslında kurulun gündemini belirlemiştir. Türkiye’nin siyasi hayatında gerilimin çok fazla olduğu bu ortamda MGK 28 Şubat 1997’de toplanmıştır. Bu toplantı sonrasında açıklanan kararlar çok sert ifadeler içermektedir. Alınan kararlar sonrası yaşanmaya başlanan irticaya karşı ordu merkezli süreç tarihe “Post-Modern Darbe” olarak geçmiştir. Ülke genelinde etkisi büyük olan ve darbeyi destekleyen medyada art arda irticaya dair atılan başlıklar toplumda korku ve gerilimin artmasına neden olmuştur. (Işık, 2019: 124)

28 Şubat 1997’de yapılan MGK dokuz saat sürmüştür. MGK toplantısı sonrasında 18 maddelik bir bildiri yayınlanmıştır. MGK’nın askeri kanadının zorlamasıyla yayınlanan bildiri hükümet sert bir şekilde uyarılmıştır. Hükümet özellikle laiklik konusunda sert bir şekilde uyarılırken laikliğin korunması için sıralanan tedbirlerin alınması özellikle talep edilmiştir. Tarikatların kapatılması, tarikatlara bağlı olan okulların Milli Eğitim Bakanlığına devredilmesi, Kur’an kurslarının denetlenmesi, kesintisiz sekiz yıllık eğitimin kabul edilmesi, Tevhid-i Tedrisat Kanununun uygulanması, özellikle ordudan irtica nedeniyle atılanları savunarak orduyu din düşmanı gibi gösteren medyanın denetlenmesi ve kontrol edilmesi, kıyafet kanununa uyulması ve Atatürk’ün aleyhine gerçekleşen eylemlerin cezalandırılması bu bildiriye yer alan taleplerdir. (Akın, 2016: 42).

MGK’nın askeri kanadında yer alan komutanlar toplantıda laiklik aleyhtarı eylemlerin ve uygulamaların çok arttığını savunmuşlar ve bu konuda hükümetten tedbir alınmasını istemişlerdir. Bildiri, Refah-Yol Hükümetine komutanların dayatması ile kabul edilmiş ve yayınlanmıştır. Bildiriye alınan kararlar hükümete “irtica ile mücadele eylem planı” şeklinde zorla kabul ettirilmiştir. 28 Şubat’tan sonraki günlerde siyasi hayatta hem kamu kurum ve kuruluşları hem de sivil toplum örgütleri baskı altına alınmıştır.

Haziran ayı içinde de Başbakan istifa etmek zorunda kalmıştır. Necmettin Erbakan’ın 18 Haziran’da istifa etmesinden sonra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, hükümet kurma görevini mecliste üçüncü sıradaki partinin genel başkanı Mesut Yılmaz’a vermiştir. Mesut Yılmaz diğer parti yönetimleri ile görüşmeleri sonucunda 30 Haziran’da yeni hükümeti kurmuştur. Mesut Yılmaz’ın Başbakanlığında Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi ile birlikte ANASOL-D Koalisyon Hükümeti kurulmuştur.(Karpat, 2015: 239)

28 Şubat sürecinde dış basında da Türkiye’de din ve siyaset konularını vurgulayan başlıklar atılmıştır. New York Times’dan Stephen Kinzer, (1997: A1) 1960’dan itibaren üç kez darbe gerçekleştiren silahlı kuvvetlerin hükümetin tüm adımlarını yakından izlediğini ve uzun sürecek bir

çatışma için hazırladığını belirtmektedir. Kinzer, laik Türkler ile dindar Türkler arasındaki gerginliğin son aylarda arttığını, Sincan’da yaşanan olayların laik ideolojinin savunucusu olan kıdemli subayları harekete geçirdiğini yazmıştır. İktidara gelirken Amerikan askerlerini ülkenin dışına çıkarmayı, İsrail ile ilişkileri kesmeyi vaat eden Refah Partisi’nin hükümeti kurmasının ardından Taksim’e ve Çankaya’ya cami yapmayı, başörtülü kadınların üniversitelere ve memuriyete atamayı, dini okul mezunlarını askeri okullara almayı gündeme getirdiği aynı haberde yer almıştır. (Kinzer, 1997: A1)

28 Şubat’tan sonra New York Times gazetesinde “Türk Ordusu Laikliği Korumak için Yöneticileri Uyardı” başlığı altında ordu ve hükümet arasında yaşanan gelişmelere dikkat çekilmiştir. Normalde üç saat süren MGK toplantısının bu sefer gece yarısında kadar sürdüğü, askerlerin toplantıya “hükümetin de destek olduğu” irticai faaliyetlere ilişkin klasörler dolusu istihbarat raporlarıyla geldiği haberde yer almaktadır. Toplantıda ordunun komuta kademesinin “İslamcı” hükümete sert bir ihtar verdiği, teamüle uygun olmamasına rağmen MGK kararlarını kamuoyu ile paylaştıklarını yazmıştır. (Kinzer, 1997: 9)

İngiliz basınından Guardian gazetesi ise 28 Şubat’ı “Türkiye’nin ilk İslamcı hükümetinin laik devleti savunan güçlü orduyla hesaplaşması başladı.” ifadeleriyle satırlarına taşımıştır. Türk Ordusunun askeri bir müdahale yerine siyasi bir müdahale yolunu seçtiğini, bunu Milli Güvenlik Kurulunda kendi isteklerini dayatarak gerçekleştirdikleri İngiliz basınında yer almıştır. (“Erbakan Facing”, 1997: 16)

28 Şubat, Cumhuriyet tarihinde yaşanan diğer darbelerden farklı olarak uzun bir süre yayılmıştır. Bu müdahalenin etkilerinin yıllarca sürse de, en yoğun olarak hissedildiği dönem Erbakan’ın istifasına kadar olan zaman dilimi idi. Bu süreçte Türkiye’de yaşanan gelişmeler dış basında yankı bulmuştur. 28 Şubat sonrası dönemde Necmettin Erbakan’ın olası bir darbeye karşı ihtiyatlı bir biçimde ülkeyi yönettiğini yazan New York Times yazarı Robert Lincoln, (1997: 14) Türk ordusunun 1960, 1971 ve 1980’de Başbakan’ı devirdiğini, bunun demokratik geleneği ve istikrarı korumak için yapıldığını, Amerikalıların askeri darbeden değil Erbakan’dan korkması gerektiğini ifade etmiştir.

Erbakan’ın başbakanlığını yaptığı koalisyon hükümetinde yaşanan istifalar da dış basında yer almıştır. Buna göre iki bakanın istifasıyla güç kaybeden Erbakan hükümetinin destekçileri dahi koalisyondan çekilmeyi tavsiye etmişti. Aksi halde askeri darbe olabileceği, hükümetin günlerinin sayılı olduğu 27 Nisan tarihli New York Times gazetesi sütunlarına yansımıştır. (Kinzer, 1997: 4) İstifalar sebebiyle hükümetin Meclis’te çoğunluğu kaybettiği, fakat Büyük Birlik Partisi’nin desteğiyle hükümetin ayakta durmayı başardığı haberleri de basında yer almıştır. (“Turkish Coalition Loses”, 1997: 3)

28 Şubat sonrası Ordunun Erbakan hükümeti üzerindeki gözetimi de dış basına yansıyan haberler arasındadır. Stephen Kinzer 19 Mayıs’ta kaleme aldığı makalesinde (1997: A6) Türkiye’nin dini okulları tartıştığını, Türkiye’de çok sayıda yasal olmayan Kuran kursu bulunduğunu komutanların

Murat Özata, Oğuz Kaan

Türkiye’de Gerçekleşen Askeri Müdahalelerin İngiliz ve Amerikan Basınına Yansımaları

bu kurumlara tahammülü kalmadığı, bu sebeple Erbakan’ı uyararak, ondan hızlı bir şekilde sıkı tedbirler almasını istediği basında yer almıştır. Erbakan’ın verilen direktiflerine karşı koymasının hükümetini tehlikeye düşürdüğü, askerlerin Erbakan’ı toplantıya çağırarak ordudan ihraç edilecek personeli bildirdiği ve Erbakan’ın bunu onaya zorladığı New York Times’da yazmaktadır. (“Turkish General”, 1997: A4) Bu haberden dört gün sonra New York Times’da yer alan başka bir haber, generallerin hükümetin irtica ile mücadelede ne yaptığını değerlendirmek için Başbakan’ı toplantıya çağırdıklarını ifade etmiştir. (“Turkish Military”, 1997: 8) Erbakan’ın istifasından beş gün önce çıkan gazete ise, generallerin hükümet üzerindeki baskısının gittikçe arttığını, görevi koalisyon ortağına devretmemesi durumunda kuvvet kullanacaklarını yazmıştır. (“Military Meddling”, 1997: 20)

Siyasi havanın iyiden iyiye gerginleştiği bu süreç sonrasında gelen hükümet istifası dış basında geniş yankı bulmuştur. Türkiye’nin ilk “İslamcı partisinin lideri” Erbakan’ın askerlerden gelen baskıya dayanamayarak istifa ettiği 19 Haziran 1997 tarihli New York Times gazetesinde yer almaktadır. Gazete generallerin Erbakan’a karşı yürüttükleri kampanyanın birçok ülkede antidemokratik sayılmasına rağmen Türkiye’de demokrasiyi savunmak adına yapıldığını yazmaktadır. (Kinzer, 1997: A1)

Erbakan başbakanlıktan istifa ederken bunu bir görev devri olarak tasarlamıştır. Başbakanlığın koalisyon ortağı Doğruyol Partisi lideri Tansu Çiller’e geçmesi Refah Partisi’ne de birçok önemli bakanlığı elinde tutma şansı verecektir. Fakat istifanın ardından yeni hükümeti kurma görevi Çiller’e değil Anavatan Partisi lideri Mesut Yılmaz’a verilmiştir. Erbakan’ın istifasının ardından, hükümeti kurma görevinin Mesut Yılmaz’a verilmesini New York Times gazetesi “Türkiye’nin yeniden tamamen laik” bir yönetime geçmesi olarak değerlendirmiştir. Demirel’in başbakan olarak Mesut Yılmaz’ı seçmesi “Erbakan’ın mağlubiyeti ve laik askerlerin zaferi” olarak gazete sütunlarında yer almıştır.(Kinzer, 1997: 6)

Refah-Yol Hükümeti’nin dış politikada İran ve Libya ile ilişkilerini geliştirmesi Washington açısından hayal kırıklığı olmuştur. Özellikle İran ile savunma işbirliği ve askeri teknoloji paylaşımı teklifi Batılı müttefikleri dikkatini çekmiştir. (“Iran Offers”, 1997: 5) ABD’nin Ortadoğu’daki en önemli müttefiki olan Türkiye’ye ilişkin ortaya çıkan bu hayal kırıklığı 28 Şubat süreciyle son bulmuştur. Türk yönetiminde gerçekleşen değişimin ABD ve Batılı müttefikler tarafından memnuniyetle karşılandığı Hartford Courant gazetesinde yer almıştır. (“Iran Wants”, 1997: A2)

Sonuç

Dünyada liberal demokrasinin öncüsü olan İngiltere ve ABD’de yayınlanan gazetelerin Türkiye’de gerçekleşen askeri müdahalelere yaklaşımına bütün olarak bakıldığında ilk göze çarpan nokta bu müdahalelerin olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmesidir. Sivil siyaseti hiçe saydığı, demokrasiyi rafa kaldırdığı, insan hakları ihlallerine sebep olduğu gerçeği göz ardı edilerek, müdahalenin hangi sebeplerle gerçekleştiği üzerinde durulmuştur. Müdahale sebeplerin açıklanmasının

ardından, askerlerin kitlesel desteğe sahip olduğu, demokrasiyi daha sağlam temeller üzerine oturtmayı amaçladığı, müdahalenin kansız ve başarılı olduğu gazetelerde sıklıkla karşılaşılan haberlerdir.

İngiliz-Amerikan basınının Türkiye’de gerçekleşen müdahalelere karşı olumlu yaklaşımı her bir darbe için geçerli olmakla birlikte dayanakları farklılık göstermektedir. Türkiye’de çok partili hayata geçişin ardından yaşanan 27 Mayıs Darbesinde İngiliz ve Amerikan basını orduyu adeta bir kurtarıcı olarak göstermiştir. Gerçekleşen darbenin amacının yozlaşmış bir diktatörlüğü devirerek demokratik düzeni yeniden kurmak olduğu vurgulanan temel noktadır. 12 Mart Muhtırası sonrasında gazetelerde çıkan haberler ise Türkiye’nin yönetilemez bir ülke haline gelmesinin ardından askerlerin sabrının taşıdığını, hukuk ve düzeni yeniden sağlamak için müdahale ettiğini söylemektedir. Benzer şekilde 12 Eylül darbesinde askerlerin Türkiye’yi Atatürk’ün belirlemiş olduğu yola çekmek için müdahale ettiğini, Türkiye’nin içinden geçtiği krizin ancak askeri yönetimle aşılabileceği belirtilmiştir. 28 Şubat sürecinde ise Türk hükümetini İslamcı, radikal rejim karşıtı olarak yansıtan gazeteler, generalleri laik düzenin ve demokrasinin koruyucusu olarak resmetmişlerdir.

Tüm darbeler, muhtıralar için kullanılan bu olumlu üslubun bir diğer göstergesi de “müdahale” kelimesidir. 27 Mayıs ve 12 Eylül gibi açık darbelerde dahi İngiliz ve Amerikan basını “darbe” kelimesini kullanmaktan kaçınmıştır. “Darbe”ye göre daha ılımlı bir çağrışım yapan “müdahale” kelimesi kullanılarak Türkiye’de gerçekleşen darbelere gerekçeler aranmıştır. Bu gerekçelerden en çok işlenen ve açıklanmaya çalışılan ise askerlerin demokrasiye olan bağlılığı, demokrasiyi yeniden kurmak, işler hale getirmek ve korumak için müdahale ettikleri olmuştur. Bu konuda ikna edici olabilmek adına Osmanlı’dan başlayarak askerlerin Türk siyasetindeki rolü, Türkiye’nin son yüzyılda geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm göz ardı edilerek, vurgulanmıştır.

Askeri müdahaleler sonrasında üzerinde durulan bir diğer konu ise dış politika olmuştur. İngiltere ve ABD basınında yer alan haberler askerlerin batıya dönük dış politikalarından övgüyle bahsetmiştir. Askeri yönetimin dış politikasının güven verdiği, Türkiye’nin Batı bloğundaki konumunu koruduğu vurgulanan noktalar olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye’yi şeklen demokrasi gerçekte ise diktatörlük olmakla eleştiren İngiliz-Amerikan basınının, Türkiye’nin çok partili sisteme geçtiği, demokrasinin temel ilkelerini hayata geçirdiği süreçte Türkiye’de sivil siyaseti desteklemediği görülmektedir. Aksine demokrasiyi kesintiye uğratan veya baskı altına alan askeri rejimleri destekleyen haberlere sütunlarında yer vermişlerdir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada kullanılan birincil kaynakların değerlendirmesinde giriş, sonuç bölümlerinin yazılmasında her iki yazar eşit oranda katkı sağlamıştır. Çalışmaya ilişkin birincil kaynaklara erişimde birinci yazar aktif rol üstlenirken, literatür taramasının gerçekleştirilmesinde ikinci yazar aktif rol oynamıştır.

Kaynakça

- And After Korea-Turkey. (1960, 30 Nisan). *The Christian Science Monitor*, s.20.
- Ahmad, F. (1993). *The Making of Modern Turkey*. London. Routledge.
- Akın, Ş. (2016). Darbeler ve Batı Medyası: 28 Şubat Darbesi Üzerinden Bir Analiz. *Liberal Düşünce Dergisi*, 17 (9), 35-56.
- Avoiding One-Party Rule in Turkey. (1960, 30 Mayıs). *The Guardian*, s.1.
- Back to the Army. (1960, 28 Mayıs). *The Guardian*, s.6.
- Bankers are Disayed by Turkish Coup. (1980, 13 Eylül). *The Guardian*, s.18.
- Barchard, D. (1980, 12 Eylül). Turkey’s Terrorists are Growing Bolder. *The Guardian*, s. 7.
- Barchard, D. (1980, 15 Eylül). Turkish Rulers Order 70 pc Pay Rises and Prohibit Strikes. *The Guardian*, s. 1.
- Barchard, D. (1980, 13 Eylül). Politicians Goaled in Turkey Coup. *The Guardian*, s. 1.
- Binbaşı Orhan Erkanlı ile Görüşme. (1960, 20 Temmuz). *Cumhuriyet*, s. 5.
- Cautious Hopes for Turkish Coup. (1980, 15 Eylül). *The Guardian*, s.5.
- Cengiz Çandar ve Postmodern Darbe. (2012, 26 Nisan). Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/cengiz-candar-ve-postmodern-darbe-1532707>
- Çakmak, F. (2014). Cumhuriyet Halk Partisi'nin “Ege Vazife Gezisi” Ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları. *Turkish Studies*, 9, 1239-1258.
- Erbakan Facing Military Clash. (1997, 28 Şubat). *The Guardian*, s.16.
- Friendly, A. (1971, 20 Mart). Moderate Chosen to Form New Turkish Government. *The New York Times*, s. 3.
- Gage, N. (1980, 13 Eylül). Greeks Hopeful That Coup Will Improve Turkish Ties. *The New York Times*, s. 4.
- Godseel, G. (1960, 27 Mayıs). Younger Turks In Army Stages Coup Quietly, *The Christian Science Monitor*, s.1.
- Howe, M. (1980, 13 Eylül). Military Motives in Turkey. *The New York Times*, s. 1-4.
- Hunt, R. P. (1960, 17 Haziran). Eisenhower Lauds New Turk Regime. *The New York Times*, s.3.
- Iran Offers to Share Military Data With Turkey. (1997, 6 Ocak). *The Charlotte Observer*, s.5.
- Iran Wants Pact With Turkey. (1997, 6 Ocak). *The Hartford Courant*, s.A2.
- Işık, M. (2019). 28 Şubat Süreci Hakkındaki İddialar ve Ak Parti’nin Sürecin Hukuki Düzenlemelerini Dönüştürme Çabası. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (9), 122-135.
- Karpat, K. (2015). *Kısa Türkiye Tarihi(1800-2012)*. İstanbul. Timaş Yayınları.
- Keskin, Y. Z. (2012). Demokrat Parti İktidarı Ve Günümüze Yansımaları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), 107-130.
- Kifner, J. (1980, 13 Eylül). Turkish Coup Chiefs Make Vow to Bring Stability to Nation. *The New York Times*, s.1.
- Kinzer, S. (1997, 13 Şubat). Secular Turks Alarmed By Resurgence of Religion. *The New York Times*, s. A1.

- Kinzer, S. (1997, 2 Mart). In Defense of Secularism, Turkish Army Warns Ruler. *The New York Times*, s. 9.
- Kinzer, S. (1997, 27 Nisan). Resignations In Turkey Imperiling Islamic Chief. *The New York Times*, s. 4.
- Kinzer, S. (1997, 19 Mayıs). Turkey Debates Islamic Schools. *The New York Times*, s.A6.
- Kinzer, S. (1997, 19 Haziran). Pro-Islamic Premier Steps Down In Turkey Under Army Pressure. *The New York Times*, s. A1.
- Kinzer, S. (1997, 21 Haziran). In Rebuff to Turkish Islamists, Secularist Gets a call to Lead. *The New York Times*, s. 6.
- Kohen, S. (1971, 16 Mart). Turkish Election Plea By İnönü. *The Guardian*, s. 2.
- Lincoln, R.A. (1997, 16 Mart). The Islamist Runs Turkey Delicately. *The New York Times*, s.14.
- Lull Over Turkey Is An Uneasy One. (1960, 23 Nisan). *The New York Times*, s.4.
- Martial Law Halts Rioting In Turkey. (1960, 28 Nisan). *The Christian Science Monitor*, s.1.
- Menderes Hanged in Turkish Prison. (1960, 18 Eylül). *The New York Times*, s.14.
- Menderes To Begin Tour. (1960, 26 Mayıs). *The New York Times*, s.2.
- Middleton, D. (1980, 13 Eylül). Friend to the West, Foe of Turkish Terrorists: Kenan Evren. *The New York Times*, s.4.
- Military Chiefs in Turkey Oust Regime. (1971, 13 Mart). *The New York Times*, s. 8.
- Military in Turkey Outs Government of Premier Demirel. (1980, 12 Eylül). *The New York Times*, s. A1.
- Military Meddling in Turkey. (1997, 14 Haziran). *The New York Times*, s.20.
- Military Rule in Turkey. (1960, 28 Mayıs). *The New York Times*, s.20.
- MGK Tutanak Dergisi* (1980), C.1, 19 Eylül 1980. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr>
- Mob Attacks Paper of Turkish Opposition. (1959, 3 Mayıs). *The New York Times*, s.12.
- Oswald, J. (1980, 13 Eylül). U.S. Planning to Continue Turkish Aid. *Los Angeles Times*, s. A9.
- Reasons for the Turkish Coup. (1960, 28 Mayıs). *The Guardian*, s.7.
- Restoration Rather Than Revolution. (1960, 30 Mayıs). *The Guardian*, s.9.
- Schmidt, D.A. (1960, 31 Mayıs). U.S. Recognizes Turkish Regime. *The New York Times*, s.3.
- Self Deception in Turkey. (197, 3 Mart). *The New York Times*, s. 28.
- Sick Men of NATO. (1971, 13 Mart). *The Guardian*, s.10.
- Soldiers of Atatürk. (1960, 28 Mayıs). *The Christian Science Monitor*, s.18.
- Sulzberger, C.L. (1960, 4 Mayıs). A Lesson the Turks Have Learned Well. *The New York Times*, s.44.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi* (1960), Devre 11, İçtima 3, C.13, 18 Nisan 1960. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr>
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi* (1960), Devre 11, İçtima 3, C.13, 27 Nisan 1960. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr>
- The Army As Liberator. (1960, 28 Mayıs). *The Washington Post*, s.12.
- The Fallen Dictator. (1960, 29 Mayıs). *The Observer*, s.27.
- Turkey Imposes Martial Law in 11 Areas. (1971, 27 Nisan). *The New York Times*, s. 12.
- Turkey is As Unready for People's Power as Russia Was in 1917. (1980, 13 Eylül). *The Guardian*, s. 17.

Murat Özata, Oğuz Kaan

Türkiye’de Gerçekleşen Askeri Müdahalelerin İngiliz ve Amerikan Basınına Yansımaları

Turkey to Combat A Multiple Threat. (1971, 5 Mayıs). *The New York Times*, s. E4.

Turkey Gets New Cabinet:Emphasis on Specialists. (1971, 27 Mart). *The New York Times*, s. 19.

Turkey’s Government Survives a Challenge. (1997, 26 Şubat). *The New York Times*, A6.

Turkish Army to Hold the Ring. (1960, 28 Mayıs). *The Guardian*, s.1.

Turkish Coalition Loses Majority in Parliament. (1997, 31 Mayıs). *The New York Times*, s.3.

Turkish General Purge Pro-Islamic Officers. (1997, 27 Mayıs). *The New York Times*, s.A 4.

Turkish Military on Islam. (1997, 1 Haziran). *The New York Times*, s.8.

Turks Gave Assurances Before the Coup. (1980, 13 Eylül). *The New York Times*, s.5.

Walz, Jay. (1958, 5 Ağustos). Turkey Pushes Reforms. *The New York Times*, s.8.

Why Turks Threw Menderes Off His Tiger. (1960, 28 Mayıs). *The Washington Post*, s.A6.

Zürcher, E. J. (2000). Modernleşen Türkiye’nin Tarihi. İstanbul. İletişim Yayınları.

20 Yıl Sonra Yeniden Zor Destekli Siyaset Dizaynı. (2017, 28 Şubat). Erişim adresi:
<https://www.evrensel.net/haber/310096/20-yil-sonra-yeniden-zor-destekli-siyaset-dizayni->